

Орищин Т.М.,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

Крихівська Н.О.,
асистент кафедри фінансів,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

Танчак Д.В.,
студент,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

Oryshchyn Tetiana,
Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Finance,
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

Krykhivska Nataliia,
Assistant of the Department of Finance,
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

Tanchak Dmytro,
Student,
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ ІНСТРУМЕНТИ ОПОДАТКУВАННЯ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИЙ ЧИННИК УПРОВАДЖЕННЯ НОВИХ ПРИНЦИПІВ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Орищин Т.М., Крихівська Н.О., Танчак Д.В. Еколого-економічні інструменти оподаткування як визначальний чинник упровадження нових принципів природокористування. Статтю присвячено питанням розвитку «зеленої» економіки в Україні, зокрема щодо потреби поступової заміни економічного принципу на еколого-економічний принцип природокористування, який передбачає максимальну економічну вигоду за найменшої шкоди природному середовищу. Висвітлено основні складники екологічного податку, введеного з прийняттям Податкового кодексу України. Досліджено світовий досвід вирішення екологічних проблем і визначено необхідність провадження еколого-економічних інструментів як основних стимуляторів зменшення забруднення навколишнього середовища та здійснення ощадливого виробництва суб'єктами господарювання. Розглянуто основні переваги застосування еколого-економічних інструментів та запропоновано рекомендації щодо вдосконалення еколого-економічних інструментів чинної системи оподаткування.

Ключові слова: екологічний податок, «зелена» економіка, природокористування, еколого-економічні інструменти, природні ресурси.

Орищин Т.М., Крыховская Н.О., Танчак Д.В. Эколого-экономические инструменты налогообложения как определяющий фактор внедрения новых принципов природопользования. Статья посвящена вопросам развития «зеленой» экономики в Украине, в частности необходимости постепенной замены экономического принципа на эколого-экономический принцип природопользования, предусматривающий максимальную экономическую выгоду при малейшем вреде природной среде. Рассмотрены составляющие экологического налога, введенного с принятием Налогового кодекса Украины. Исследован мировой опыт решения экологических проблем и определена необходимость проведения эколого-экономических инструментов в качестве основных стимуляторов уменьшения загрязнения окружающей среды и осуществления бережливого производства субъектами хозяйствования. Рассмотрены основные преимущества применения эколого-экономических инструментов и предложены рекомендации по совершенствованию эколого-экономических инструментов действующей системы налогообложения.

Ключевые слова: экологический налог, «зелёная» экономика, природопользование, эколого-экономические инструменты, природные ресурсы.

Oryshchyn Tetiana, Krykhivska Nataliia, Tanchak Dmytro. Ecological and economic instruments of taxation as a determining factor for the introduction of new principles of nature management. The article is devoted to the development of "green" economy in Ukraine, since in the conditions of limited and exhausting use

of natural resources there is a need for a gradual replacement of the economic principle with the ecological and economic principle of nature management, which is to obtain maximum economic benefit with the least damage to the environment. In the context of changing the priorities of environmental taxation, the transition to a development concept that will make it possible to solve financial, social and other problems in a complex way is necessary. The essence and features of the concept of a "green" economy, which is defined as a component of the concept of sustainable development, are considered. Its scope of application is limited to the creation of an operational political program that will contribute to the emergence of new sources of economic growth associated with ecosystems that are characterized by the restoration under conditions of investment and innovation activity. It is determined that with the adoption of the Tax Code of Ukraine, the stage of the implementation of this concept has been started. Namely, with the introduction of the environmental tax, a step has been made in the development of environmental taxation. Also, the essence and main components of the environmental tax are considered in the article. The world experience in solving environmental problems has been explored, where the emphasis of taxation is transferred from taxes on labor-capital to "natural resource-ecological" taxes, as well as the necessity of conducting ecological and economic instruments as the main stimulators for reducing environmental pollution and implementing economical production of sub business management. The main objective of developing economic mechanism of optimization is to develop environmental management systems of ecological and economic tools that are much more effective than administrative methods. The important advantages of applying environmental and economic instruments of taxation and the problems of financing environmental measures are considered. As a result of the study, recommendations were made to improve the ecological and economic instruments of the current taxation system.

Key words: ecological tax, "green" economy, nature management, ecological-economic instruments, natural resources.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Внаслідок зростаючого антропогенного навантаження на природу людська цивілізація вступила в таку фазу розвитку, коли її розвиток залежить уже не від науково-технічного прогресу, а від раціонального (невиснажливого) природокористування, зменшення техногенного навантаження та збереження природи. Без цього людство не має майбутнього.

Суспільство впливає на природне середовище у процесі виробництва. Основною сферою і формою виробництва є природокористування, яке розглядається як різновид господарської діяльності, спрямований на забезпечення потреб суспільства. Природокористування здійснюється неекономно, ніби всі природні ресурси нашої планети є невичерпними. З природного середовища вилучається значно більше ресурсів, аніж потрібно для забезпечення життєвих потреб людей. Окрім того, природні ресурси використовуються не повністю. Домінуючим принципом природокористування залишається економічний принцип, за яким критерієм ефективності господарської діяльності вважається одержання максимальної економічної вигоди за мінімальних затрат.

Лише тоді, коли порушення нераціональною антропогенною діяльністю динамічної рівноваги у природних екосистемах почало обертатися величезними економічними збитками, у природокористування почав упроваджуватися еколого-економічний принцип, згідно з яким критерієм ефективності виробничої діяльності є одержання максимально можливої економічної вигоди за найменшої шкоди природному середовищу.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Проблемам розвитку «зеленої» економіки присвячено праці таких учених, як: О. Балацький, С. Берзін, Т. Галушкіна, Т. Горянська, Н. Захаркевич, М. Като, Л. Мельник. Водночас питаннями екологічного оподаткування займалися такі дослідники: М. Приходько, М. При-

ходько (молодший), В. Романенко, І. Шевченко та ін. Однак сьогодні екологічне оподаткування залишається однією з найбільш невіршених проблем сучасності, зокрема недостатньо уваги приділено питанням упровадження еколого-економічних інструментів як вирішального чинника переходу до еколого-економічного принципу природокористування.

Формулювання завдання дослідження. Метою статті є дослідження передумов та особливостей застосування еколого-економічних інструментів оподаткування для провадження концепції «зеленої» економіки в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Еколого-економічний принцип природокористування передбачає впровадження у виробництво маловідходних, ресурсозберігаючих та екологічно чистих технологій, замкнених циклів водопостачання, очисних споруд, розширення мережі природних заповідників [1].

Очевидно, що у цьому контексті необхідними є принципово нові кроки, перехід на таку концепцію розвитку, яка дасть можливість вирішувати фінансові, соціальні та інші проблеми комплексно. Головним завданням розроблення економічного механізму оптимізації природокористування є формування системи економічних важелів, які є значно ефективнішими, ніж адміністративні методи. Серед головних економічних важелів варто виділити плату за користування природними ресурсами та забруднення і нанесення шкоди навколишньому природному середовищу. Така плата повинна бути достатньо високою, щоб змушувати підприємства впроваджувати у виробництво ресурсозберігаючі, мало- та безвідходні технології, ефективні очисні споруди, утилізувати відходи.

Вищевказане змушує змінювати точку зору щодо подальшого еколого-економічного розвитку і технічного прогресу й оцінювати їх з урахуванням екологічних пріоритетів, наявності екологічних ризиків та стану екологічної безпеки.

Необхідність еколого-економічної та соціальної модернізації економіки призвела до формування концепції «зеленої» економіки, що під час проведення Саміту Землі в Ріо-де-Жанейро 1992 р. проголошена життєво важливою для забезпечення подальшого розвитку людства.

Згідно з визначенням Програми ООН з охорони навколишнього середовища (ЮНЕП) [2], «зелена» економіка – це економіка, яка призводить до підвищення добробуту людей і зміцнення соціальної справедливості за одночасного істотного зниження ризиків для довкілля та дефіциту екологічних ресурсів.

Концепцію «зеленої» економіки варто визначити як складову частину Концепції сталого розвитку, оскільки сфера її застосування обмежується створенням оперативної політичної програми, що сприятиме появі нових джерел економічного зростання, пов'язаних з екосистемами, яким притаманне відновлення в умовах інвестиційно-інноваційної активності. Концепція складається із заходів, які містять економічні й нееконімічні методи, а саме [3]:

- вартісну оцінку природних ресурсів, ціноутворення, які відповідають принципам сталого розвитку;
- державну інвестиційну політику, що спрямована на підтримку розвитку «зелених» технологій, інфраструктури, природного капіталу для відновлювання і збільшення його обсягів;
- відмову від екологічних неефективних субсидій, які необхідні для нестійкої економічної діяльності (сільське господарство, енергетика, рибальство, лісне і водне господарство);
- державні закупівлі, які заохочують виробництво екологічної продукції, і застосування відповідних принципам сталого розвитку методів виробництва;
- реформування систем екологічного оподаткування, що передбачає зміщення акценту з оподаткування доходів громадян у бік податків із забруднення;
- усунення торговельних бар'єрів на шляху екологічних товарів і послуг;
- цільову державну підтримку науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробок, пов'язану зі створенням екологічно чистих технологій.

Розглядаючи питання розвитку «зеленої» економіки в Україні, необхідно зазначити, що перші кроки законодавчого супроводу вже здійснено. Зокрема, з 2011 р. введено екологічний податок, який, згідно зі ст. 14.1.57 Податкового кодексу України, визначено як загальнодержавний обов'язковий платіж, що справляється з фактичних обсягів викидів в атмосферне повітря, скидів у водні об'єкти забруднюючих речовин, розміщення відходів, фактичного обсягу радіоактивних відходів, що тимчасово зберігаються їх виробниками, фактичного обсягу утворених радіоактивних відходів та з фактичного обсягу радіоактивних відходів [4].

Окрім того, у розділі VIII «Екологічний податок» Податкового кодексу України, визначено такі складники екологічного податку:

- податок за викиди в атмосферне повітря забруднюючих речовин стаціонарними джерелами забруднення;
- податок за викиди в атмосферне повітря забруднюючих речовин пересувними джерелами забруднення;
- податок за скиди забруднюючих речовин у водні об'єкти;
- податок за розміщення відходів у спеціально відведених для цього місцях чи на об'єктах;

- податок за утворення радіоактивних відходів (включаючи вже накопичені);

- податок за тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками понад установлений особливими умовами ліцензій строк [4].

Проте введення екологічного податку не допомогло вирішити більшість екологічних проблем. У Законі України «Про основні засади державної екологічної політики України на період до 2020 року» визначено основні причини екологічних проблем України [5]:

- підпорядкованість екологічних пріоритетів економічній доцільності, відсутність урахування екологічних наслідків під час прийняття урядових рішень;
- успадкована структура економіки з переважаючою часткою ресурсо- та енергоємних галузей, негативний вплив якої був посилений переходом до ринкових умов;
- зношеність основних фондів промислової і транспортної інфраструктури та об'єктів житлово-комунального господарства;
- неефективна система державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища, регулювання використання природних ресурсів;
- низький рівень розуміння в суспільстві пріоритетів збереження навколишнього природного середовища та переваг сталого розвитку;
- недотримання природоохоронного законодавства.

Незважаючи на поступове зростання надходжень екологічного податку за забруднення навколишнього середовища, фінансова мотивація забруднювачів до обмеження викидів недостатня. Сплата податків для підприємств-забруднювачів є вигіднішою, ніж інвестиції у природоохоронні заходи, тому необхідно звернути увагу на те, що одним із дієвих прогресивних інструментів «зеленої» економіки є зміна пріоритетів системи оподаткування, зокрема в частині об'єктів оподаткування.

Сьогодні основними бюджетоутворюючими податками є податок на прибуток підприємств, податок на доходи фізичних осіб, податок на додану вартість та акцизний податок, що передбачає оподаткування праці та капіталу. Водночас у розвинутих країнах світу, серед яких – США, Німеччина, Данія, Японія, Південна Корея тощо, акцент оподаткування переноситься від податків на «працю-капітал» до «природно-ресурсно-екологічного» податків. Тобто в країнах ЄС діє тенденція до збільшення розміру екологічних платежів та зменшення розміру податків на ті види діяльності, що є корисними для суспільства, тобто працю, доходи, заощадження та інвестиції [6].

Для стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності країни з розвинутою ринковою економікою використовують еколого-економічні інструменти, серед яких важливе місце займають екологічні податки, досвід застосування яких демонструє їх ефективність. Природоохоронна політика в економічно розвинених країнах ґрунтується на максимальному забезпеченні дотримання екологічних стандартів на всіх стадіях діяльності природокористувачів. Сьогодні в країнах ЄС застосовується понад 520 різновидів екологічних податків, які виступають стимуляторами зменшення забруднення навколишнього середовища суб'єктами господарювання.

На відміну від традиційних командно-контрольних методів державного регулювання еколого-економічні

інструменти виступають стимуляторами застосування ринкових підходів для досягнення поставлених цілей і завдань та є важливим складником реалізації екологічної політики. Їх використання забезпечує зміну поведінки суб'єктів господарювання за рахунок переведення зовнішніх витрат від руйнування або виснаження об'єктів довкілля в категорію внутрішніх витрат і зміни складу та структури стимулів для цих суб'єктів. Ключовою роллю еколого-економічних інструментів є те, що саме через них відбувається формування мотивації діяльності суб'єктів господарювання, що, своєю чергою, впливає на їхні економічні інтереси.

Серед основних функцій еколого-економічних інструментів виділимо стимулювання екологічно безпечної поведінки суб'єктів господарювання та отримання ресурсів для фінансування заходів із поліпшення екологічних аспектів діяльності, наприклад проведення модернізації виробництва, поліпшення екологічних характеристик продукції тощо.

Використання екологічних інструментів сприяє інтеграції державної екологічної політики в політику інших секторів, зокрема енергетику, транспорт, сільське господарство, промисловість та ін. Розумне застосування таких інструментів сприяє ефективнішому розподілу ресурсів на заходи з формування безпечної, заснованої на принципах сталого розвитку поведінки всіх суб'єктів суспільства, а також використанню більш економічно обґрунтованих методів для досягнення завдань екологічної політики.

Екологічні інструменти державного регулювання в Україні ґрунтуються на концепції платності використання природних ресурсів і спрямовані, з одного боку, на акумулювання матеріальних ресурсів для реалізації природоохоронних програм, а з іншого – на спонукання товаровиробників, надавачів послуг чи виконавців робіт до обмеження діяльності, що завдає шкоди довкіллю.

Застосування еколого-економічних інструментів має такі переваги [7]:

- можливість переведення екологічних витрат до категорії внутрішніх витрат суб'єктів господарювання, відповідно до реальних витрат і втрат, пов'язаних із забрудненням довкілля. Такий підхід сприяє їх включенню до ціноутворення на товари, послуги чи роботи;
- впровадження економічно ефективних заходів, спрямованих на зменшення екологічних впливів, наприклад більш чистих технологій;
- сприяння практичній реалізації принципу «забруднювач платить» і «користувач платить» (принцип, згідно з яким користувач повинен повністю покривати витрати за використання природних ресурсів);
- можливість інвестицій за рахунок доходів від забруднення довкілля та використання природних ресурсів у національному бюджеті чи спеціальних фондах для подальшого спрямування фінансових ресурсів на реалізацію екологічних проектів;
- сприяння посиленню потенціалу інновацій та конкурентоспроможності за рахунок підвищення «вартості» забруднення довкілля та використання природних ресурсів;
- сприяння розв'язанню проблеми «розсіяного забруднення» (такі джерела забруднення, як транспорт, побутові відходи, пакування тощо).

Відповідно до вищевказаного, зазначимо, що використання еколого-економічних інструментів як прогресивних чинників удосконалення діючої системи екологічного оподаткування і, як результат, формування ринкових фінансових механізмів у сфері фінансування природоохоронної діяльності є елементом розвитку «зеленої» економіки, оскільки кошти, отримані від екологічних податків, є джерелом фінансування природоохоронної діяльності.

Серед основних проблем використання екологічних коштів виділимо такі:

- маніпуляція переліком дозволених для фінансування заходів, до яких часто включають заходи, що де-факто не є природоохоронними;
- відсутність системного підходу до заходів, які вимагають не разового, а багаторічного фінансування;
- ознаки непрозорості у розподілі коштів;
- надходження коштів під кінець року, що унеможливує здійснення природоохоронних заходів, які потребують фінансування протягом року;
- націленість на «латання дірок» та відсутність системного підходу до вирішення екологічних проблем;
- корупційний складник під час здійснення тендерів.

На основі проведених досліджень сформулюємо такі рекомендації щодо використання еколого-економічних інструментів для вдосконалення діючої системи екологічного оподаткування:

- впровадження у систему екологічного оподаткування вітчизняного виробництва та імпорту тари і пакувальних матеріалів для стимулювання їх вторинної переробки;
  - оподаткування шкідливих для навколишнього середовища речовин, зокрема добрив, пестицидів та ін., для відновлення водних та ґрунтових ресурсів;
  - зниження ставок податку на прибуток за умов:
    - 1) переходу платників до енергозберігаючих та маловідходних технологій;
    - 2) використання продукції, виготовленої із вторинної сировини;
    - 3) інвестування у розвиток «чистих виробництв» та «екологічно безпечної продукції»;
  - зниження ставок акцизного податку на використання альтернативних джерел електроенергії та провадження заходів для стимулювання використання;
  - підвищення ставок рентної плати на екологічний складник як надбавку на відновлення природних ресурсів (відновлення ділянок під час видобування корисних копалин, оновлення лісових ресурсів тощо).
- Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.** Отже, застосування еколого-економічних інструментів оподаткування сприятиме ефективній реалізації екологічної політики, створенню додаткових стимулів щодо обмеження виробничо-господарської діяльності суб'єктів господарювання, яка завдає шкоди довкіллю, та формуванню достатніх матеріальних ресурсів для здійснення природоохоронних програм. Перспективи подальших напрацювань полягають у розробленні методичних засад формування механізмів фінансового забезпечення природоохоронної діяльності та дослідженні ефективності провадження еколого-економічних інструментів оподаткування.

Список використаних джерел:

1. Приходько М.М., Приходько М.М. (молодший). Управління природними ресурсами і природоохоронною діяльністю : монографія. Івано-Франківськ : Фоліант, 2004. 820 с.
2. Навстречу «зелёной» экономике: пути к устойчивому развитию и искоренению бедности. Полный отчет. Программа ООН по окружающей среде (ЮНЕП), 2011. 739 с.
3. Горянська Т.В. «Зелена» економіка як чинник розвитку зовнішньоторговельних відносин. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2014. № 11. С. 67-71. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evntukpi_2014_11_13 (дата звернення: 16.05.2019).
4. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: [http:// zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17) (дата звернення: 18.05.2019).
5. Закон України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року». URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/shows/2818-17> (дата звернення: 18.05.2019).
6. Романенко В.В. Екологічне оподаткування у країнах Європейського Союзу та в Україні: порівняльний аналіз. *Фінансове право*. 2013. № 2 (24). С. 18-20.
7. На шляху зеленої модернізації економіки: модель сталого споживання та виробництва : довідка / С.В. Берзіна та ін. Київ : Інститут екологічного управління та збалансованого природокористування, 2017. 138 с.